

Szij Rezső: Várpalota*

Előttem fekszik egy vaskos könyv, felélen egy kissé tarka városképpel, Várpalotáról szól, és szociográfia a javából.

Egyes nézetek szerint a felszabadulás után nem folytatódott a szociográfiai írás. Megkockáztatom azt az állítást, hogy az 1944 utáni szélsőben vágató események, az egész ország életének valóban rendkívül nagymértékű változásai — hosszú időn át tartó változások — valóban önmagukban is nehezítették a műfaj ápolását. A földreform alatt, vagy a bányák, nagyüzemek, bankok államosításakor csak riportszerűen lehetett nyomon követni a történéseket. Bizonyos idővel később azonban az élet lassan visszatért egy „normálisabb”, kevesebb megrázkódtatással teli ütembe. A szociográfia azonban életbe lépett. (Bár az előbb említett vágató korszakban is volt szociográfia, ha nem is országos szinten, hanem szét-zét-zörtan és szórványosan.)

Az utóbbi néhány esztendő is azt mutatja, hogy sorra-rendre jelennek meg szociográfiák. Erősen eltérő tematikák, erősen eltérő színvonalon. Az első átfogó munka kétségtelenül Szij Rezsőé.

Bár a szerző indokolatlan szerénység-gel azzal az alcímmel látja el művét, hogy az csak „Fejezetek a város történetéből”, valójában monográfiát írt, melynek keretében az első településektől kezdve régészeti emlékekre és írott forrásokra támaszkodva végigvezeti az olvasót, hogyan lett Várpalota az egykori római településből, a törökdúlta, feudális birtokon át a mai szocialista nagyipar egyik centruma. Itt rögtön előre bocsátom, hogy természetesen nem csak szociográfiáról van szó, mert a múlt vizsgálata történelmi eszközöket igényel és ezeket az eszközöket Szij Rezső lényegében jól alkalmazza. A bevezetésben szociográfiát emlegettem: az előző mondatok után is ez a véleményem, mert a könyv felében a mai Várpalotával foglalkozik, de a múltat is szociográfus-történész módszerrel vizsgálja.

Az első rész a régi Várpalotát mutatja be, a XV. században kelt első írott forrástól 1944-ig, a második rész a felszabadulás után új életre kelő város társadalmát, feltörekvését elemzi egészen 1959-ig. A szerző materialista felfogással vizsgálja végig a különböző társadalmi rétegeket, tehát elsősorban az osztályok gazdasági,

majd politikai helyzetét ismerteti. A XIX. század elejére az addig mezőgazdasági jellegű vidék fokozatosan átalakul. 1836-ban a lakosság 6431 főt számlál, ebből 37 százalék az iparos réteg (a kort tekintve meglepően nagy), ezután a parasztság 46 százalék, a zsellérség 20 százalék. A szerző beható részletességgel dolgozza fel a helyi kisipar és kereskedelem fejlődését, majd hanyatlását. A hazai ipari forradalom helyi viszonylatban csupán a század utolsó harmadában bontakozik ki, a szénbányászat megindulásával. Az a Várpalota, mely egykor alig pár száz embernek nyújtott megélhetést, ma sok ezer munkáskezet foglalkoztat. A munkásosztály életének követése vezeti el a szerzőt a munkásmozgalom történetéhez is. Hangoztatja ugyan a források szegényes voltát, de világossá válik az olvasó előtt, hogy bizonyos objektív és szubjektív okok is közrejátszottak abban, amiért Várpalotán szervezett és harcoss munkásmozgalom folyamatoságáról nem beszélhetünk. A munkásság egészen kis létszáma akadályozta meg az öntudatos, szocialista jellegű fejlődést. A munkások egy része német származású, más része erős vallásos befolyás alatt állt. A szerző a gyér számú, mélyebb jellegű források mellett vállaltára fogja a korabeli sajtót, a korai munkásmozgalom még élő tanúit is. Érzésem szerint a szerző nem világítja meg kellőképpen a várpalotai munkásmozgalom és az országos munkásmozgalom fejlettségi szintkülönbségét. Itt föltétlenül a kutatási módszerében téved, a várpalotai munkásmozgalmat ugyanis nem az országoshoz, hanem a nemzetközi munkásmozgalomhoz méri.

A mű második része több mint 200 oldal terjedelemben foglalkozik a felszabadulást követő fejlődéssel. Lendületes, de helyén való nemes és hiteles pátozzsal érzékelteti a szerző a felszabadulás nyomán beköszöntő új világot. A szörnyű háborús károkat szenvedő város népe mintha csak tudná, hogy boldogabb világot vár rá, hősiiesen kezd az újjáépítéshez.

Akik még sohasem jártak Várpalotán, azok is plasztikus képet nyerhetnek az író műve nyomán a fejlődésről, s magukban a város lakóiban éppen a szocialista tudat elmélyítését szolgálhatja a múlt és a jelen ilyen szembesítése.

Szerző, amikor részletes aprólékos gondossággal sorolja oldalról oldalra az új

* Gondolat, 1960. 624 l. (Magyar Világ sorozat)

élet nagyszerű vívmányait, a szocialista építésben résztvevő ember felelősségével veti fel a még meglevő hibákat is és nem-egyszer megszívlelendő javaslatokat vet fel a ferdeségek, hibák kijavítására.

Még néhány probléma: A régi Várpalotáról szólva pl. nem egészen következetesen és félreérthetetlenül tisztázza a szerző a parasztság és a földesúr viszonyának gazdasági és jogi kérdéseit. Úgy tűnik, hogy az urasággal szerződéses viszonyban álló szabad parasztok voltak Várpalota feudalizmuskori lakói, de a feldolgozásból arra is következtetni lehet, hogy részben úrbéresek is voltak. Az azonban már teljesen homályban marad, hogy az 1848—49-es forradalom és az azt követő önkényuralom milyen gazdasági és jogi változásokat hozott a város paraszti lakosságának helyzetében. Bár rengeteg adat van a bányaipar kialakulására és fejlődésére nézve is, mégsem egészen világos a kapitalizálódás mértéke és fejlettsége, s hiányos az országos helyzettel való összevetése.

Szij Rezső művének az a nagy érdeme, hogy a korábbi hosszabb-rövidebb helytörténeti feldolgozásokkal szemben, amelyek sokszor csak a nagy országos események helyi illusztrálására szorítkoztak, itt társadalomban, gazdaságban, művészetben, politikában, mozgalmakban, történetésben a város alakulásának sajátos feltárását kapjuk. Kívánatos, hogy sok ilyen munka szülessék, mert ezekből a

történész az ország társadalomtörténetéhez olyan gazdag anyagot kap, mely az egész ország történetének árnyaltabb, finomabb feldolgozásához is segítséget nyújt.

A kötetet gazdag adattár, hely-, névmutatató, forrásjegyzék, kronológia és képanyag egészíti ki, ami megkönnyíti a tájékozódást. A kronológiából kiderül, hogy a szerző a Várpalotára vonatkozó szépirodalmat is áttanulmányozta, itt-ott ezekre vonatkozó utalásokat az egyes fejezetekben is találunk. Úgy gondolom, hogy mind a népszerűségnek, mind a tudományos igényeknek egyformán megfelelt volna a Várpalotára vonatkozó szépirodalom külön fejezetben való feldolgozása.

Szij Rezső könyvével Várpalota népe kezébe kapja saját múltját és alakuló jelenét. Egy sajátos tükröt, amely a kellemes és kellemetlen vonásokat egyaránt mutatja. Eddig az író feladata: a várpalotaiak dolga ezután, hogy mennyit és hogyan hasznosítanak az író több éves munkájából. Szerintem rengeteg haszon származhat, ha a lakosság és a város vezetői megismerik és megértik a város történetét — mi más célja lehetett volna a szerzőnek? — minthogy, a maga módján hozzájáruljon a várpalotai ember valóban szocialista közösségi fejlődéséhez, és ezen át egész hazánk megismeréséhez, gyorsabb és biztosabb építéséhez.